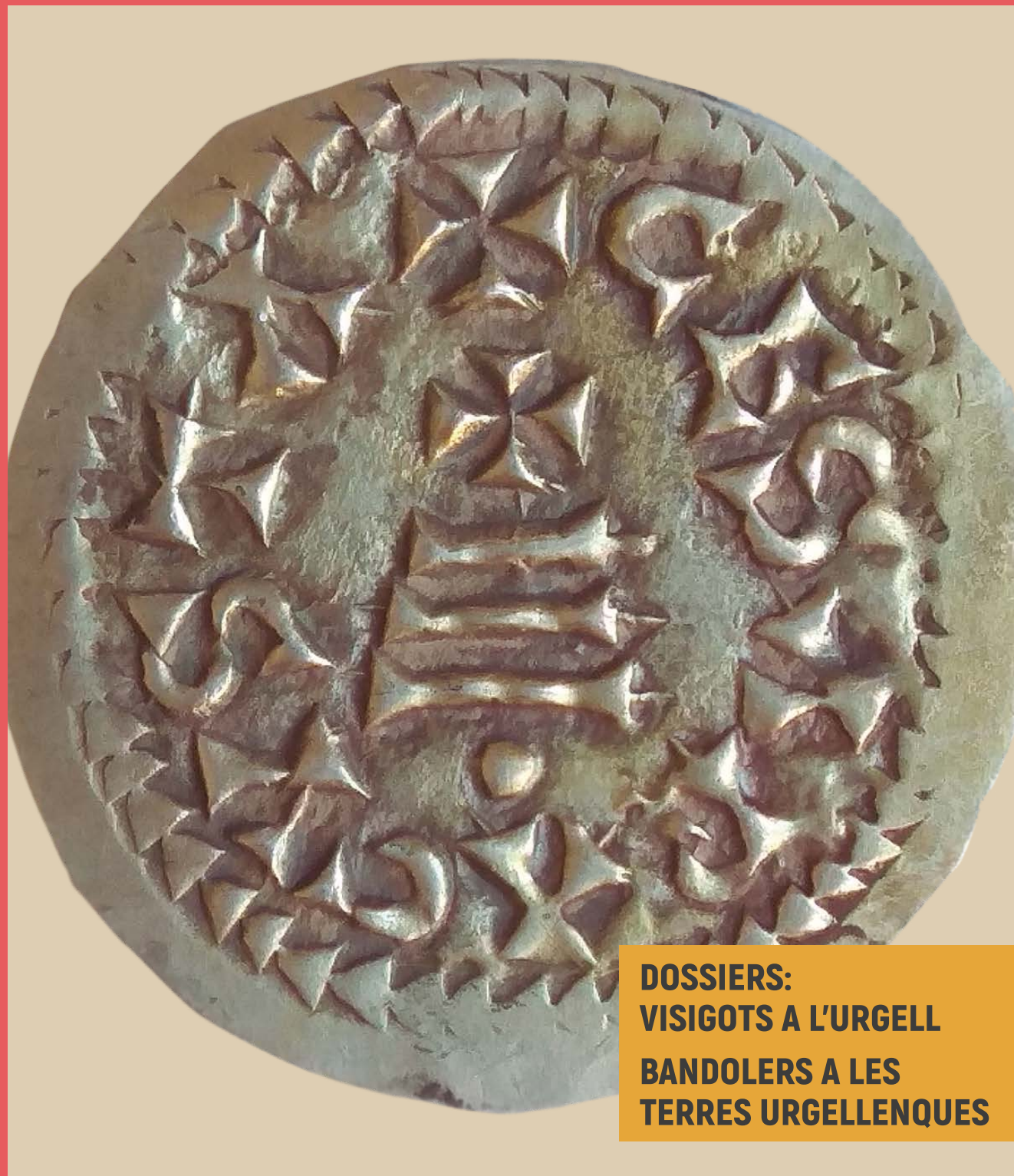

URTX

REVISTA D'HUMANITATS DE L'URGELL

MISCEL·LÀNIA ANUAL · TÀRREGA · ABRIL 2023 · núm. 37

DOSSIERS:
VISIGOTS A L'URGELL
BANDOLERS A LES
TERRES URGELLENQUES

**D'ARQUITECTURA I MESTRES DE CASES A LA LLEIDA DEL SEGLE XVIII:
FRANCISCO SANTAMARÍA I LA SEVA LAUDA SEPULCRAL**

ISIDRO PUIG SANCHIS, ELENA LÓPEZ PALOMARES

ABSTRACT

A lo largo del siglo XVIII documentamos un gran número de maestros de obras, albañiles o arquitectos que, venidos algunos de otras partes de Cataluña o Aragón, se instalan en Lleida, o sus alrededores, con la intención de asentarse profesionalmente. Cataluña, y en concreto Lleida, después de la guerra de Sucesión se vio abocada a una actividad constructiva sin precedentes. La situación y el crecimiento económicos lo fueron permitiendo. Entre estos maestros encontramos a Francisco Santamaría, que, aunque no de los más cotizados, por la información que conocemos, nos resulta interesante por haberse localizado su lápida sepulcral en las obras de acondicionamiento de la iglesia de los antiguos padres carmelitas descalzos de Lleida actualmente formando parte de la exposición permanente del Museu de Lleida. Aportamos en este trabajo la actividad profesional documentada y las relaciones familiares de Francisco Santamaría, un maestro oriundo de Solsona.

Throughout the 18th century we documented a large number of master builders, bricklayers or architects who, some coming from other parts of Catalonia or Aragon, settled in Lleida, or its surroundings, with the intention of settling professionally. Catalonia, and specifically Lleida, after the War of Succession was doomed to unprecedented constructive activity. The economic situation and growth were allowing it. Among these teachers we find Francisco Santamaría who, although not of the most sought-after, for the information we know, we are interesting to have located his sepulchral tombst part of the permanent exhibition of the Museu de Lleida. the permanent exhibition of the Lleida Museum. We contribute in this work the documented professional activity and family relationships of Francisco Santamaría, a master builder from Solsona.

PARAULES CLAU

Lleida, arquitectura, siglo XVIII, Francisco Santamaría, lauda sepulcral, maestro de obras, Museu de Lleida.

INTRODUCCIÓ

No és la primera vegada que dediquem un estudi a l'arquitectura i als seus artífexs que van estar actius a la Lleida del segle XVIII, un període tremendament dinàmic, de contrastos, de destrucció i reconstrucció, de misèria i bonança econòmica.

De misèria perquè a l'inici de la centúria irromp la guerra de Successió i les seues conseqüències immediates, pobles abandonats, població delmada, collites afectades. Calia, quasi, tornar a començar.

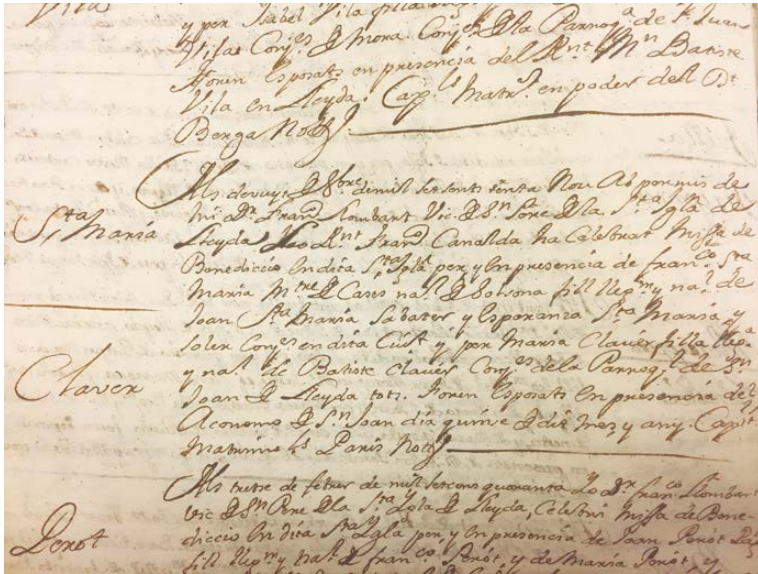
De bonança econòmica perquè a partir de la dècada dels anys trenta, la situació es va anar revertint: es van encadenar bones collites, era efectiu l'augment demogràfic i, com a conseqüència d'això, era possible la reconstrucció de les localitats, i fins i tot van començar a construir noves esglésies parroquials que van anar substituint les velles, en mal estat de conservació i de poca capacitat.

Per tant, l'activitat constructiva dels dos últims terços del segle XVIII va ser, realment, vertiginosa, per contrast amb les anteriors. Molts dels mestres i professionals que trobem a Lleida i els seus voltants procedeixen d'altres ciutats, com Cardona, Solsona, Vic, Barcelona i, fins i tot, d'Aragó o França.

Alguns mestres d'obres o arquitectes als quals hem dedicat alguns estudis són els Burria, Biscarri, Tarragó, Gassol, Borrás, Batiste, Daura, Merich, però encara en queden més per analitzar.¹ En aquesta ocasió, voldriem centrar-nos en un mestre que, encara que no hem documentat liderant grans obres, sí que va estar molt implicat en nombroses activitats constructives i associant-se amb altres mestres de més rellevància, Francisco Santamaría Soler. El nostre interès per aquest mestre es va iniciar després d'haver localitzat la seua làpida sepulcral el 2003, en ocasió de les obres de remodelació de l'antiga església del convent de carmelites descalços de Lleida, destinada a sala del nou Museu de Lleida.

A partir d'aquesta troballa hem intentat recopilar tota la informació biogràfica i professional possible sobre Santamaría, però, a més, en un dels documents localitzats en va aparèixer un on consta que el seu cosí germà era un altre mestre, Domingo Anglés, al qual dedicarem un altre treball.

¹ I. PUIG SANCHIS (2004). "La darrera activitat constructiva a la Seu Vella i l'arquitectura a la Lleida del segle XVIII", *Seu Vella. Anuari d'Història i Cultura*, n. 4 (2002-2003), p. 67-333; - (2004). "Los Burria. Maestros alarifes aragoneses en la Lleida del siglo XVIII", *Boletín del Museo e Instituto Camón Aznar*, 94, p. 329-378; - (2003). "D'arquitectura i mestres de cases de Lleida del segle XVIII: els Biscarri", *Urtx: revista cultural de l'Urgell*, núm. 16, p. 165-214; - (2004). "D'arquitectura i mestres de cases a la Lleida del segle XVIII: els Batiste", *Urtx: revista cultural de l'Urgell*, núm. 17, p. 233-285; M. GARGANTÉ LLANES i I. PUIG SANCHIS (2005). "D'arquitectura i mestres de cases del segle XVIII al Pla de Lleida i a l'Urgell. els Tarragó", *Urtx: revista cultural de l'Urgell*, núm. 18, p. 195-213.

**FRANCISCO SANTAMARÍA SOLER
(SOLSONA, 1712 – LLEIDA, ABANS 1782)**

Francisco Santamaría va néixer aproximadament el 1712, segons la declaració que fa de la seua edat el 9 de maig de 1740, quan va actuar com a visor en la construcció del magatzem de pólvora de Lleida, juntament amb el mestre Magí Borràs, on afirma que tenia 28 anys.²

La primera referència documental és del 29 de juliol de 1737, quan apareix com a padrí de Domingo Francisco José, fill del seu cosí Domingo Anglés, també mestre d'obres.³

El 15 d'octubre de 1739 s'esposava a la paròquia de Sant Joan, amb Maria Claver. Santamaría era natural de Solsona, fill de Joan Santamaría, sabater, i d'Esperança Soler. Maria era filla de Batiste Claver i Francisca Cabrera, i natural de Lleida.⁴ El 18 del mateix mes es va fer missa de benedicció a la Catedral de Lleida. (fig. 1).

El 25 d'octubre de 1740 naixia el seu primer fill, Domingo Francisco José. En aquesta ocasió el padrí va ser el seu cosí Domingo Anglés, també natural de la ciutat de Solsona (fig. 2). Desgraciadament, sense que en coneguem la causa, Domingo moria als deu mesos, el 2 de setembre de 1741.⁵ Un segon fill de Francisco i Maria naixia el 29 de juliol de 1742, de nom José Bautista Pedro,⁶ i una filla el 16 de març de 1745, Maria Francisca Matilde.⁷ En els llibres de baptismes conservats a Lleida no consta que Santamaría tinguera més descendència (fig. 3). No obstant això, sabem que el 9 de setembre de 1771 Teresa Santamaría, filla de "Francisco Santa-María i Maria Santa-María Clave", contreia matrimoni amb Josep Rogé, mestre de cases, fill de Josep Rogé i de Llorensa Barrahondo.⁸

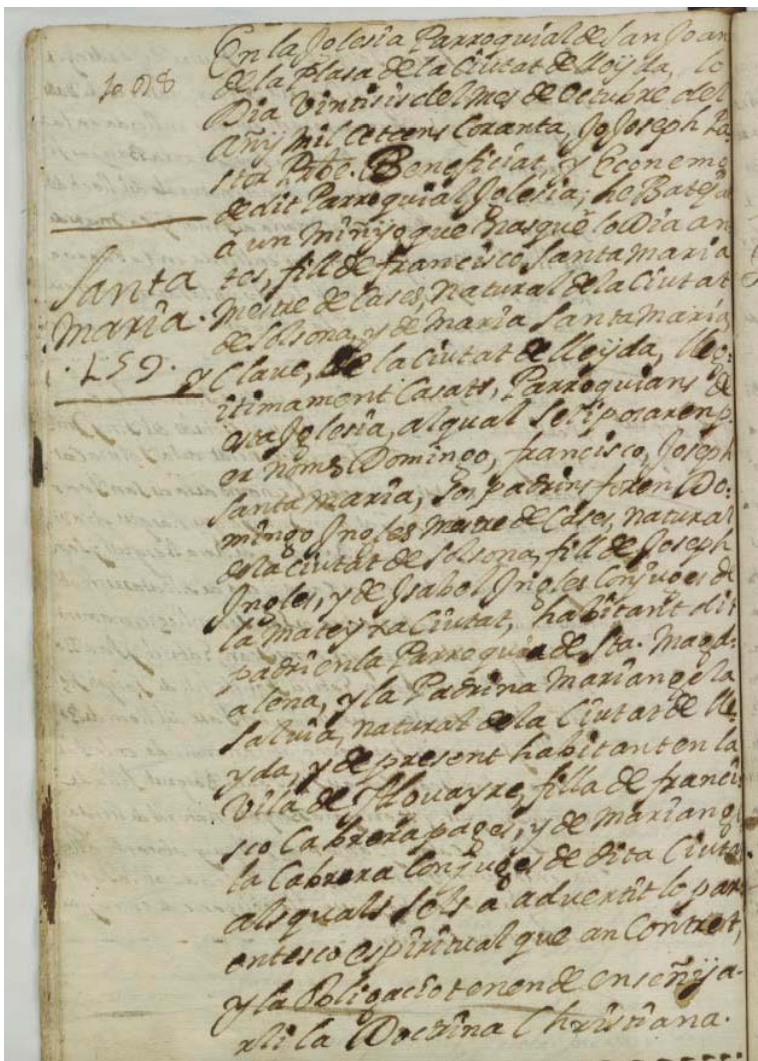

Fig. 1. Matrimoni entre Francisco Santamaría i Maria Claver, 1739. Foto: I. Puig.

Fig. 2. Partida de baptisme de Domingo, fill de Francisco Santamaría, del 26 d'octubre de 1740. Foto: I. Puig.

² Es construeix el magatzem de pólvora, amb nous arcs: Arxiu Històric de Lleida (AHL), notari Bonay, (sign. 343), fol. 249.

³ ADL, Llibre (VII) dels baptismes en la Iglesia parroquial de S. Joan de la Plaza de la ciutt de Lleyda, començat lo any 1727, fol. 175-176.

⁴ Arxiu Capitular de Lleida (ACL), Matrimonis, 1664-1784, (sign. P3B_M6_P4_C06), fol. 152v.

⁵ ADL, Liber (VIII) Baptismorum Ecclesie Parroquialis Santi Ioannis ex platea civitatis Illerdensis anno 1738, fol. 98v; ADL, Liber funeralium ecclesie Parrochialis Sancti Ioannis de Platea civitatis Illerde qui incipit anno 1738, fol. 65v.

⁶ Ibid, fol. 197.

⁷ ADL, Liber (IX) Baptismorum Ecclesie Parroquialis Sant Ioannis explatea S.Baptista llerde anno 1745, fol. 10.

⁸ ACL, Matrimonios 1664-1784, fol. 189v. L'acte notarial es va dur a terme davant del notari Josep Roca, però no es conserva el protocol

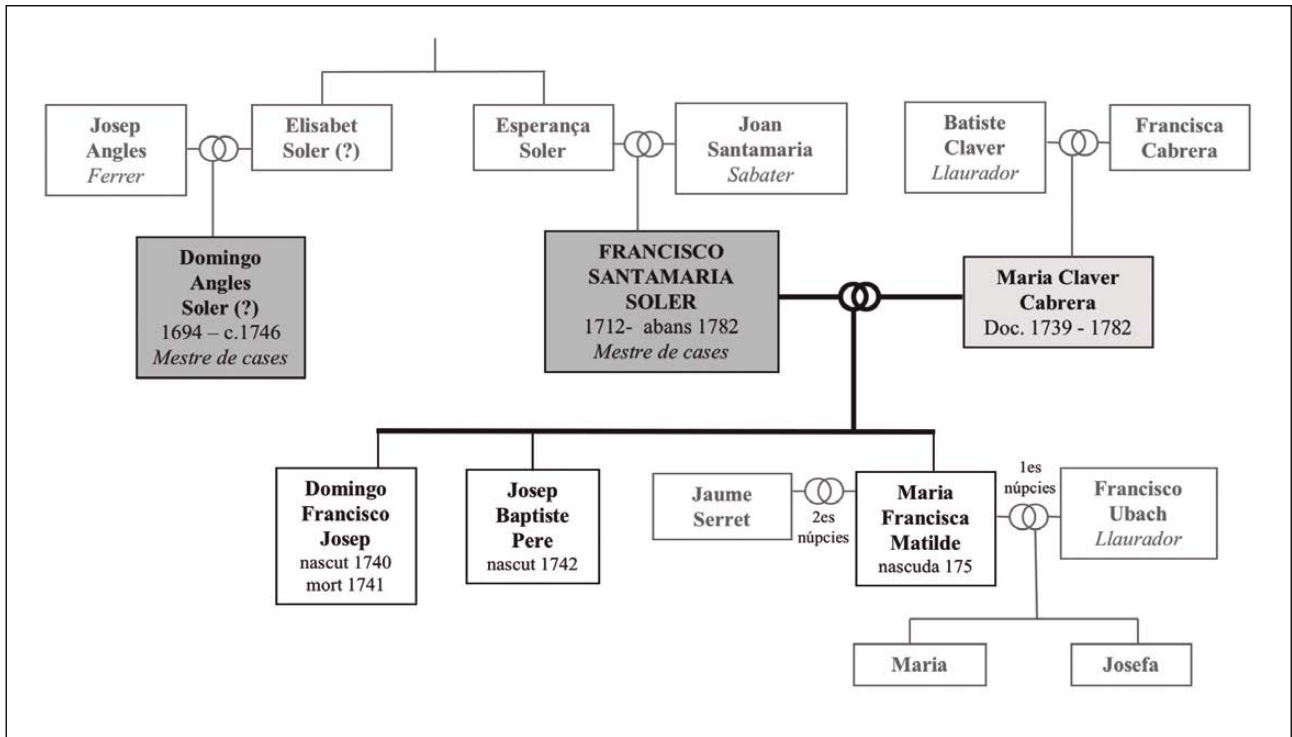

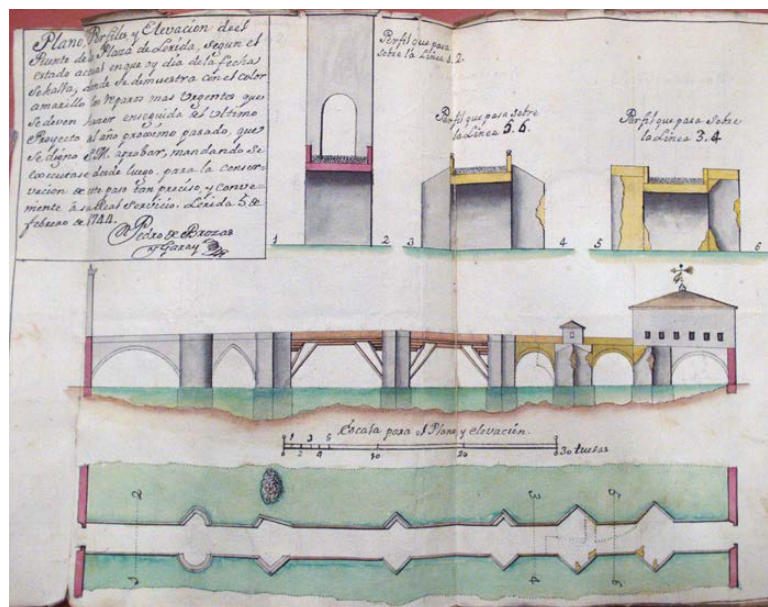
Fig. 3. Arbre genealògic dels Santamaría.

Quant a la seua tasca professional, el 17 d'octubre de 1745 diversos mestres de cases signen un contracte per a fer una societat, que en el termini de cinc anys, havia de fer l'obra del Pont de Lleida. Obra que havia sigut sisenada per Agustí Biscarri, és a dir, va presentar la rebaixa d'una sisena part del cost total que al principi havia guanyat el concurs públic. De fet, el 5 de febrer de 1744, l'arquitecte Pedro de Brosses i Garay va realitzar un plànol de les obres que s'havien de dur a terme en el pont:

"Plano, Perfiles y Elevación de el Puente de la Plaza de Lérida, según el estado actual en que oy dia de la fecha se halla, donde se demuestra con el color amarillo los reparos más urgentes que se deven hazer enseguida del ultimo Proyecto del año próximo pasado que se dignó S.M. aprobar, mandando se executase de este paso tan preciso, y conveniente a su Real servicio" (fig. 4).⁹

Fig. 4. Plànols de les obres de reparació del pont vell de Lleida, 1744. Foto: I. Puig.

A l'esmentada societat participaven el següents mestres, a més de Santamaría: Miguel Melet, Francisco Siloé, Gabriel Forcada, Agustí Biscarri i Antonio Balaguer. Entre les clàusules és interessant comprovar com es protegeixen davant qualsevol malaltia, havent-se d'assistir els uns als altres; o el nomenament d'un caixer i que tots tingueren una clau de l'arca, però que "no se pueda sacar dinero alguno, ni papeles del arca que no seamos la mayor parte de los compañeros". Una interessant forma de gestió dels beneficis i documents de la societat.¹⁰

d'aquest any a l'Arxiu Històric. Sobre aquesta família dels Rogé també estem preparant un estudi més extens.

⁹ Plànol inserit al volum "Libro de Proposiciones y Acuerdos de la muy Illtre. Junta de Rs. Obras del Puente y Fortificación de la Ciudad de Lleida". Arxiu del Seminari de Lleida.

¹⁰ Arxiu Històric de Lleida (AHL), notari Bonaventura Berga, sign.318, fol.105. PUIG, Isidro: "D'arquitectura i mestres de cases a la Lleida del segle XVIII: Els Biscarri", a Urtx. Revista Cultural de l'Urgell, Tàrrrega, 2003, 16, p. 186.

A l'any 1746 és declarat marmessor al testament d'un altre mestre de cases, Domingo Anglés, el seu cosí.¹¹

El 12 de gener de 1747 rep de l'Ajuntament de Lleida, 26 lliures, 5 sous i 6 diners "por jornales suios, de carpintero, peones, y materiales de dichos oficios empleados en la composición de los texados encima los balcones de el rio de casa la ciudad".¹² El 24 de maig del mateix any, compareix Francisco Santamaría i Josep Rogé com a visors de la ciutat, per a "visurar, reconocer, y mirar el valor, y estimación, que tenga la pared mediera entre las dichas casas de Jayme Viñals y Antonio Atanasi", perquè es volia alçar la paret i es qüestionava la necessitat de tancar dues finestres que havia practicat Atanasi.¹³

Uns mesos després, el 4 d'abril de 1747, el mestre de cases Josep Rosell reconeix haver rebut de Francisco Santamaría 65 lliures que li devia.¹⁴ El 5 de juny, Santamaría apareix de nou com a visor de l'Ajuntament de Lleida, aquesta vegada per part del notari Josep Casanoves, mentre que per part del ferrer Jaume Viñals van ser triats el mestre d'obres Antonio Balaguer i el courer Francisco Martrus. El tema en qüestió era la claveguera de les cases de Casanoves i Martrus, situades al carrer de Dalt de la parròquia de Santa Maria Magdalena, que passava per la casa de Viñals, i que aquest havia de deixar passar sense cap impediment, com així van constatar els visors.¹⁵

Sabem que va treballar en nombroses ocasions per al senyor Antoni de Ribes i de Castellbell, cavaller de la religió de Sant Joan de Jerusalem i Comanador de Torres de Segre. El seu procurador, el prevere Antón Rubiol, el dia 18 de febrer de 1753, va pagar a Francisco Santamaría 131 lliures i 8 sous per la reparació de la séquia del comanador de Torres, "en el lloch dita del Boc de Biterna", en concret, "per raó dels tres estribos, un arch y una paret doble que eren necessàries per la conservació dels archs o sequia sobre los quals passe l'aigua en lo puesto dit lo Boch de Biterna". L'obra es va iniciar el 2 de novembre de 1752 i va durar fins a la meitat del mes de febrer de 1754. El jornal de Santamaría era de 12 sous.¹⁶ En aquesta ocasió col·laborà amb Santamaría un altre reconegut mestre, Mariano Batiste.¹⁷ El pont del Boc de Biterna és un pont i lloc natural situat a la partida de la Copa d'Or, prop de la ciutat de Lleida, que creua sobre el torrent de la Femosa abans que aquest desemboque en el Riu Segre per l'esquerra.

Novament, el 15 d'agost de 1753, Francisco Santamaría va rebre 38 lliures, 14 sous i 8 diners pels materials i obres realitzades al molí d'oli de Torres de Segre, en concret, "per rahó de la taulada del Molí del oli de dita Vila de Torres de Segre, que en dies passats caygue de les quatre parts les tres". Obres que havien començat el 6 d'agost i van concloure el 12.¹⁸ El 28 de juliol va acudir a reconèixer "lo enderroch". En les despeses apareix la compra de canyes a Lleida i el seu trasllat a Torres, altres bigues de fusta, set-centes teules, claus, etc. Entre els treballadors, hi ha els peons Carlos Tixala, Josep Petit, Anton i Joan Pelegrí. El sou d'un peó era de 7 sous i 6 diners, mentre que el de mestre era de 12 sous. Hi va treballar també el mestre fuster Anton Solà.

El 1754, treballant també pel comanador de Torres de Segre, Santamaría va realitzar unes obres a la séquia coneguda amb el nom del mateix comanador, en el rec de Set. En concret, va fer la "construcció de la acequia rompida al costat del riu Set que ocasiona la aigua fent un fosso de mes de trenta pams de fondo de llarch uns noranta y de ample uns coranta pams". El procurador del comanador va pagar a Santamaría 323 lliures per aquests treballs,

¹¹ AHL, notari Francesc Miró, sign. 801, fol. 137.

¹² Arxiu Paeria de Lleida, *Libro de Albaranes de mandamientos de la Ciudad de Lerida, 1737-1747*, reg. 695, fol. 249r.

¹³ AHL, notari Josep Castelló i Roca, sign. 497, fol. 54r-57r.

¹⁴ AHL, notari Francesc Miró, 1747, sign. 805, fol. 41v.

¹⁵ *Ibid.*, fol. 97r-99r.

¹⁶ AHL, notari Josep Calbis i Casanoves, sign. 375, fol. 23v-26v.

¹⁷ I. PUIG SANCHIS (2004) "D'arquitectura i mestres de cases a la Lleida del segle XVIII: Els Batiste", *Urtx. Revista Cultural de l'Urgell*, Tàrrrega, n. 17, 2004, pp. 234-285. Aquest mestre va dissenyar la planta de l'església o capella de Sant Caietà d'Aitona, al 1735.

¹⁸ AHL, notari Josep Calbis i Casanoves, sign. 375, fol. 84r-85r.

que es van iniciar el 28 de desembre de 1753.¹⁹ Entre els peons que van treballar-hi apareixen Joan Pigot, Francesc Biosca, Pere Joan Castell, Francesc Queral, Baltasar Panes, Pau Riera, Josep Novell, Agustí i Gaietà Ximeno, Anton Noet, Josep Clavé, Lluch López, Manuel Cases, Josep Duesagigües, Josep Dolader, Anton i Josep Palau, el mestre de cases Anton Rossell i el seu fill aprenent Josep.

El mateix any 1754, el 22 de setembre, va treballar altra vegada pel comanador, amb unes obres al molí fariner. Va rebre 98 lliures, 14 sous i 6 diners, "per raó de empavimentar los cacaus del molí de farina propi de la encomanda de Torres de Segre, fer la paret de la bassa de dit molí, reseguir la teulada, posar dos humeres sobre les moles, fer un pedas de teulada, fer la orta principal del mateix molí, fer la paret de baix del salt de la aygua que correspon a la carratera, fer un tros de paret per a resguart del hortet y redificar un tros de paret contigua als cacaus" que va començar el dia 4 del mateix mes de setembre.²⁰ A més de Santamaría, hi van treballar els mestres Antón i Josep Rossell, pare i fill, aquest últim recentment nomenat mestre de cases.

A finals de 1760 es va prendre la decisió de construir uns nous pavellons militars destinats als oficials a Tàrraga. Els plànols van ser encarregats pel marquès de la Mina a l'enginyer Pedro Cermeño. Després de tot un seguit de conflictes entre les parts implicades, es va signar el contracte d'execució de "dos casas grandes llamadas Pavellones para el alojamiento del Coronel, y oficiales de su squadron de cavalleria fuera, y cerca de los muros de dicha villa de Tàrraga", el dia 8 de setembre de 1761, davant el notari de Tàrraga Joan Àngel López i Jover. Els empresaris eren Pau Cassanyes, fuster de Lleida, Josep Verdala, mestre de cases de Balaguer, Francesc Santamaría i Francesc Gassol, mestres de cases de Lleida i Batiste Badia, fuster també de Lleida. El total de l'obra foren 700 lliures.²¹

Sembla que Francisco Santamaría era el mestre de confiança del Comanador de Torres de Segre, ja que encara el 1761 el trobem novament treballant per a ell. Així, el 19 de juny va rebre 195 lliures, 10 sous i 3 diners per les obres fetes.

...en los passat mesos de janer, febrer i mars en lo pont del riu Set, per ahont passe la sequia que porte la aigua a la horta del terme de dita vila de Torres de Segre, les quals concisteixen primerament en haser recomplit de carretals y estaques vint fossos, que han fet les aigües en dit pont a fi de que no fassen les aigües major estrago fent curer les piles de dit pont, y per haver fet un paretatge en un costat de sèquia a la part de sol ponent, a continuació del paretatge ques feu en lo any mil set cents cinquanta vuit, de pedra picada que consisteix en noranta palms de llargaria de nou palms de alsada, y de doble sis palms pujat a tolus per mantenir lo pas de les aigües en lo pont de dita sequia fent los fonaments, que se han hagut menester, y han estat convenients com també en lo piso de dita sequia per dins set palms de alsada de pedra picada.²²

Entre juny de 1762 i el 26 de febrer de l'any 1763, Francisco Santamaría va realitzar diferents obres necessàries al molí d'oli i fariner del senyor comanador, en el riu Set. El jornal diari del mestre era ja de 16 sous. Tasques realitzades juntament amb les del mestre fuster de Torres, Anton Sala:

Se han mudat dos cuxeres noves y compongueren los ferros necessaris per les cuxeres y golfos per les portes y finestres, mudar la banca, compondre lo rodet, una finestra nova, fer un dau de bronse y altres remiendos. En el moli fariner "se han fet dos cantonades de pedra de fil de la alsada del moli y un pany de paret de la mateixa elevació, recompondrer les demes parets de pedra y resseguir las teulades.

[I en el riu Set] se han recumplert lo toll de davall la arcada del pont de carretades y estaques.

¹⁹ AHL, notari Josep Calbis i Casanoves, sign. 376, fol. 6v-17v.

²⁰ *Ibid*, fol.79r-83r.

²¹ I. PUIG SANCHIS (2003). "D'arquitectura...: els Biscarri", opus cit., p. 182.

²² AHL, notari Josep Calbis i Casanoves, sign. 382, fol. 30r-31r.

Segurament, una de les majors empreses creades per Francisco Santamaría va ser la formada juntament amb el fuster Pablo Casañes. Davant el notari de Barcelona, Vicente Simó, van signar la contracta sobre les "obras realengas", "hacederas en las plazas, castillos, murallas, puentes y demás de la presente ciudad de Lérida, la Seo de Urgel, Berga, Cardona y sus adherentes y dependientes". N'havien realitzat ja algunes quan sembla que van tindre les seues diferències, perquè el 30 d'agost de 1763 pel fet que entre ells va haver-hi "un pleyto o causa, que para su pericia y decisión sera preciso impedir mucho dinero", acorden que Santamaría abandona l'empresa. Per això, Casañes abans havia de pagar part del deute que tenien com a socis amb el llaurador Maties Vilella, i 20 lliures com a compensació de l'obra que estaven executant en aquell moment al pont de Lleida.²³

El 8 de setembre de 1761, es va realitzar a Tàrrrega la subhasta per a la construcció dels pavellons militars, "para el alojamiento de el coronel, y oficiales de un escuadron de cavalleria", que va ser rematada a favor de Pablo Casañes, fuster de Lleida, i Josep Verdala, mestre d'obres de Balaguer. Un dels fiadors de l'obra va ser Francisco Santamaría, a més de Francisco Gassol, tots dos mestres d'obres, i Joan Baptista Badia, fuster. El contracte es va formalitzar davant Juan Ángel López Jover, notari de Tàrrrega.²⁴

El 30 d'agost de 1763 Francisco Santamaría va pactar amb Pau Cassanyes retirar-se del contracte que havien signat "sobre obras realengas tocantes a dichos respectivos oficios de Albañil y carpintero, hazederas en las Plazas, castillos, murallas, puentes y demás de la presente ciudad de Lérida, la Seo de Urgel, Berga, Cardona y sus adherentes y dependientes", i que com a socis "al presente está encaminado, y para moverse entre los sussodichos un pleyto, o causa, que para su claricia y dicisión sería preciso impendir mucho dinero, y a más de ello tener repetidos quebraderos de cabeça", desitjant, per tant, evitar aquets "gastos y molestias" i conservar "la armuniosa unión de la paz han venido y convenido los dos", van convenir de mutu acord els dos, que Santamaría es retirava d'aquesta contracta real, amb la cessió de tots els drets a Cassanyes. Aquest, per part seua, hauria de pagar un cert deute que Santamaría tenia amb Mathias Vilella, llaurador, un altre dels socis; a més de pagar a Santamaría 20 lliures, la meitat quan acabaren les obres que en aqueix moment realitzaven en el pont del Castell de Lleida, i la resta el dia de sant Marc de 1764 (25 d'abril). Segurament, hi devia haver alguns problemes econòmics entre els socis, perquè l'11 de setembre de 1763 consta un requeriment realitzat pel mateix Pau Cassanyes sobre el mestre d'obres Francisco Gassol, un altre dels socis del contracte, a causa de certs desacords en els comptes i aportacions de cadascun d'ells.²⁵

El 17 de juliol de 1764, Santamaría amb Francisco Gassol, van demanar al notari Antoni Olives escritura pública, a petició de Josep Cavallé, por "haver padecido notables perjuicio" a casa seva situada al Carrer Nou, per les obres d'excavació del terreny destinat per la construcció de la nova Catedral de Lleida.²⁶

El 18 de maig de l'any 1765, Francisco Santamaría feia una casa "junt al poble de Corbins" (fig. 5).²⁷ Segons mandat de "D. Francisco de Cahors, Gran Prior de Catalunya comanador de la Comanda de Barcelona, cavaller de la Gran Creu de la Sagrada y militar Religión de

San Joan de Jerusalem", que ho va ser des de 1750 fins 1767. Tot sembla indicar que Santamaría tenia bona relació amb l'orde de Sant Joan de Jerusalem en aquest territori.

Queda clar en les capitulacions que ha de construir una "casa abs ses habitacions, botiga, y demás oficinas de ellas segons demostra lo plano y perfil". Haurà de realitzar

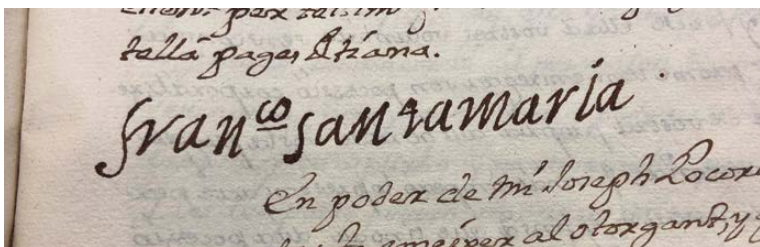

Fig. 5. Signatura de Francisco Santamaría. Foto: I. Puig.

²³ AHL, notari Antoni Casanoves i Gorda, sign. 433, fol. 53v-55r.

²⁴ Sobre aquest tema es pot consultar I. PUIG SANCHIS (2003). "D'arquitectura i mestres de cases de Lleida del segle XVIII: els Biscarri", *Urtx: revista cultural de l'Urgell*, núm. 16, p. 182-183, doc. 15.

²⁵ AHL, notari Antoni Casanoves, reg. 433, fols. 53v-55r (Santamaría) i 61v-62r (Gassol).

²⁶ AHL, notari Antoni Olives, sign. 434, fol. 126v-127r.

²⁷ AHL, notari Josep Pocerull, sign 919, fol. 140r-143r, 18 maig. Al final del document es troba el rebut de les 1000 lliures com a primera paga.

els fonaments de la casa i tàpia del corral, fer "un portal ab llinda, o arch de pedra picada para baixar al celler", la porta exterior amb "barramenta", per a "seguretat de la casa" (doc. 1). Era, en definitiva, una casa totalment planificada amb la seua planta i perfil, amb totes les indicacions pertinents. El cost total de la casa va ser de 3.000 lliures, en tres parts iguals (a l'inici, a meitat obra i al final), una vegada fora visurada per experts. Entre els fiadors que presenta Francisco Santamaría hi ha Carlos Anglés, que, com hem vist, era el fill del seu cosí, tots mestres d'obres.

Casual o no, Francisco Anglés, germà de Carlos, també mestre de cases, va ser el triat pel Gran Prior Manuel de Montoliu per a "la construcció y fábrica de una casa mandada dificà per dit Illm. Señor en las ruines, y solo de la cámara Prioral dita la Casa Antigua extra, y prop los murs de la ciutat de Lleyda", per un total de 689 lliures, segons consta al contracte del 13 de juny de 1773.²⁸

Al 1766, Santamaría i la seva filla Francesca, desposada amb Francesc Aubach, com a donatària d'una peça de terra i futura hereua universal dels béns del seu pare Francisco, venen una peça de terra, d'uns tres jornals, de vinya i arbres fruiters, situada en la partida de Vallcalent.²⁹ Segurament, la filla de Santamaría i Aubach serien jovençans, i la venda correspondria a part del dot. Francisca devia tenir llavors amb 21 anys. Com veurem més endavant, en el testament de la seua mare de 1782, Francisca havia tingut dues filles, María i Josefa Aubach, però estava en aqueix moment en segones núpcies casada amb Jaime Serret.

L'última referència documental coneguda de Santamaría, el 23 de març de 1771 apareix en l'encant dels béns del prevere Francisco Canalda, juntament amb la seua dona Maria Claver.³⁰

Tal vegada, el Francisco Santamaría que apareix com a peó a la documentació comptable de les obres de construcció de la Casa de Misericòrdia de Lleida, actual seu de la Diputació de Lleida, no es tracta de cap fill seu, perquè no ens consta. Aquest Santamaría només hi va treballar entre el 9 de juliol i l'1 de setembre de 1792, i no de forma continuada, perquè en aquest període va rebre poc mes de 7 lliures per 16 jornals.³¹

LA LAUDA SEPULCRAL DE FRANCISCO SANTAMARÍA

L'any 2003, com ja hem esmentat, amb motiu de les obres dutes a terme dins de l'antiga església del convent de carmelites descalços de Lleida, que actualment forma part del recorregut museogràfic del Museu de Lleida, van aparèixer un seguit làpides funeràries dels segles XVI al XVIII. Sembla que, a causa de les diferents intervencions que s'hi van realitzar a principis del segle XX, moment en què es va rehabilitar tot el complex conventual per a altres funcions, les laudes van ser reubicades en altres llocs del temple i quasi totes mutilades o deteriorades.

Entre totes les làpides conservades es trobava la del mestre de cases Francisco Santamaría,

Fig. 6. Lauda sepulcral del mestre de cases Francisco Santamaría. Foto: I. Puig.

Fig. 7. Ubicació de laudes sepulcral abans de ser ocultades davall del paviment de les sales del museu. Foto: I. Puig.

²⁸ AHL, notari Josep Pocorull, sign. 924, fol. 101r-102r. J. FUGUET SANS (2000). *Templers i Hospitalers, III. Guia de les Terres de Ponent i de la Franja*. Barcelona: Rafael Dalmau, p. 63.

²⁹ AHL, notari Miquel Roig, sign. 984, fols. 145v-146r.

³⁰ AHL, notari Antoni Pocorull, sign. 890, fol. 220v.

³¹ Arxiu General Militar de Segovia, *Testamentaria de Gaspar de Portolà*, secció 2^a, fols. 723, 725, 744 i 748.

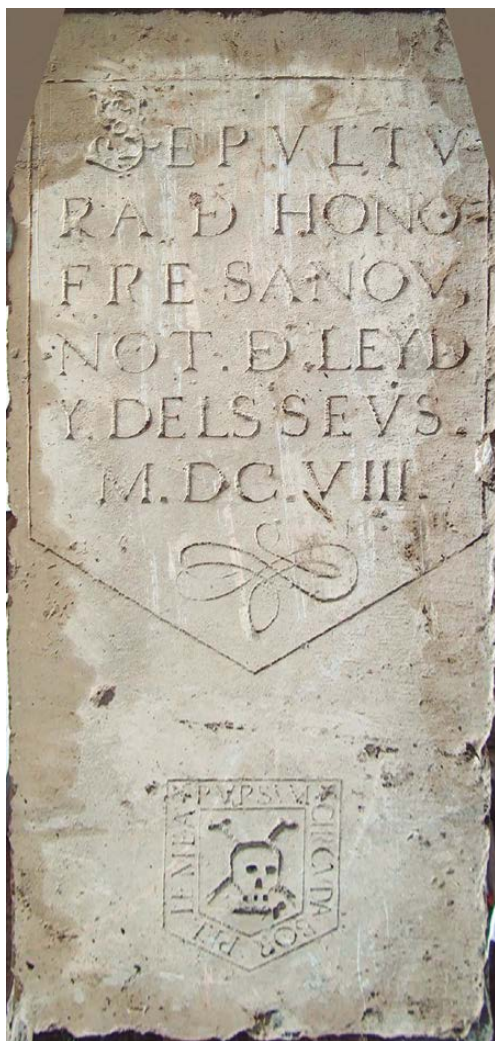

Fig. 8. Sepultura d'Onofre Sanou. 1608. Foto: I. Puig.

amb l'heràldica formada per les eines pròpies del seu ofici: esquadra, paleta, escarpa, maça i maça pica-pedra. Malgrat estar fragmentada es pot llegir: "[SEP]ULTURA DE FRAN / [CISCO] STA Mª Mestre / [de cases] Y dels seus". No s'hi conserva cap data (fig. 6), per tant seguim sense conèixer la data de la seua defunció.

És l'única làpida que actualment podem contemplar al mateix Museu, al costat de l'escala que uneix les diverses plantes, perquè la resta es va decidir distribuir pel presbiteri de l'església i, degudament protegides, cobrir-les amb el pis de ciment que hui veiem si visitem el Museu (fig. 7).

Amb la localització del testament de Maria Claver, dona de Francisco Santamaria, del 14 de desembre 1782, hem obtingut, (o constatat) algunes dades. Va ser redactat a l'estudi del notari Miguel Roig, al carrer de Geroles, de la parròquia de Sant Andreu. En aqueix moment, Maria ja era vídua de Francisco. Hi constata ser filla de Bautista Claver, llaurador de Lleida, i de Francisca Cabrera. Afirmar que, per trobar-se ja "en dat molt adelantada y patint alguns accidents, de que repentinament podria morir", redacta el testament. Nomena marmessors a la seua filla Francisca Santamaria, dona del llaurador Jaime Serret, al mestre d'obres Carlos Anglés, fill Domingo Anglés, que era el cosí germà del seu marit Francisco, i a Macià Vilella. Va triar ser enterrada a la "iglesia del collegi de Sant Josep de pares carmelitas Descalcos de la present ciutat", on també estava el seu difunt marit. El funeral havia de realitzar-se a l'església de Sant Llorenç i, després, traslladar el cos fins al convent de carmelites descalços que està enfront de Sant Lloreç, per a donar-li "sepultura en la que en dita iglesia tenie construida Francisco Santamaria mon marit, y ahont està enterrat". Per tant, amb aquest testament de Maria Claver podem constatar documentalment la làpida a l'església de carmelites, on sabem van ser enterrats Francisco Santamaria i la seua esposa Maria, a més de situar-la cronològicament,

molt probablement a la fi de la dècada dels anys huitanta, perquè l'última notícia en data de hui de Francisco Santamaria és de 1771 i sabem que en 1782 ja havia mort.

ALTRES LÀPIDES DE L'ESGLÉSIA DEL CONVENT DE CARMELITES DESCALÇOS DE LLEIDA

A més de l'esmentada lauda del mestre d'obres Francisco Santamaria, hi van ser localitzades al 2003 algunes més, encara que molt probablement remogudes del seu lloc en les diverses obres que havia patit el paviment del temple. A continuació, en citem quatre de les quals, encara que no gaire ben conservades, podem identificar al personatge enterrat i, més o menys, el text de l'epitafi. En tots quatre casos es tracta de notaris de Lleida.

Sepultura d'Onofre Sanou. 1608. (fig. 8)

Reaprofita una sepultura anterior, possiblement del segle XV, amb una heràldica desconeguda per l'altra cara. 202 x 86 x 22 cm.

SEPULTU / RA DE HONO / FRE SANOU / NOTARI DE LEYDA / Y DELS SEUS / MDCVIII

Sepultura de Josep Castelló i Roca. 1779. (fig. 9)

Notari de Lleida que va estar actiu a la ciutat des de 1747 fins el 1776, que són els anys en què es conserva documentació notarial en l'Arxiu Històric de Lleida. 70 x 85 x 22 cm.

[SEP]ULTURA DEL DISCRET JOSEPH CAS / [TEL]LÓ Y ROCA NO[TARI] I / PUB[LI]C
R[EAL] [...] COL / LEGI I DE NUMERO DE LA PRE / [SENT] CIUTAT DE LEYDA Y DE[LS] /
[SEUS] FETA EN LO ANY 1779

Fig. 9. Sepultura de Josep Castelló i Roca. 1779. Foto: I. Puig.

Sepultura de Francisco Tomas i d'Anton Temple, 1760. (fig. 10)

Es tracta d'un canonge de Lleida i un notari, encara que no sabem, hui dia, la relació entre tots dos per estar enterrats en el mateix lloc.

SEP[ULTURA] DEL ILL[USTRE] D[OCTOR] FR / AN[CISCO] THOMAS CANON- / GE DE LA S[AN]TA IG[LESI]A DE LLEY- / DA Y DEL MAG[NIFI]C ANTON / TEMPLE CIU[TA]DA HON[RA]T / DE B[ARCELO]NA Y NO[TARI] DE LLEYDA / Y DEL SEUS / 1760

Fig. 10. Sepultura de Francisco Tomas i Anton Temple, 1760. Foto: I. Puig.

Fig. 11. Sepultura d'un notari desconegut, 1729 (?). Foto: I. Puig.

Sepultura d'un notari desconegut, 1729 (?) (fig. 11)

En altres casos, com hem comentat, les dades són insuficients o el text està perdut i no ens ha sigut possible esbrinar l'individu enterrat. En la làpida que ens ocupa, apareix sepultat un tal "Domingo", amb el cognom esborrat. La làpida està partida en dos fragments, en el superior apareix l'epitafi i en la inferior una heràldica.

[...] SEPULTURA DE / [...] MINGO / [...] CIUTADÀ / HONRAT I NOT[AR]I / PÚBLIC DE LEYDA / I DELS SEUS ANY / 1729

APÈNDIX DOCUMENTAL

1

1765, maig, 18 - Torrelameu

Contracte de construcció d'una casa en Corbins per l'Orde de Sant Joan de Jerusalem

AHL, notari Josep Pocarull [sign.919], fol.140-143.

En lo poble de la Torre de la Meu als devuit dies del mes de maig any del Naixement de Sr. de mil setcens seixanta sinch.

En nom de Déu amen. Joseph Roca, y Mas, notari Real y Causidich de Barcelona Procurador del Illustre Sr. Dn. Francisco de Cahors, Gran Prior de Cattalunya y Comanador de la Comanda de Barcelona cavaller Gran Creu de la Sagrada y Militar Religió de Sn. Joan de Jerusalem, domiciliat en Perpinyà, constituït ab acte rebut per Thomas Diegom notari de Perpinyà a vint y quatre de abril de mil setcens cinquanta sinch, de una, y Francisco Santamaría, mestre de cases de Lleyda de altra. Sobre la fàbrica y construcció de una casa ab ses habitacions, botiga y demés oficines de ellas segons demostre lo plano, y perfils fahedores junt al poble de Corbins ab arreglo al mateix se han convingut entre les dites parts lo següent:

Primo será de la obligació del dit Santamaría executar y possar en obra, be degudament, y segons art lo contengut en dits plan y perfil a excepció del que encontrari se trobará expressat, o contengut en la present contracta, o pactes, havent de esser dita obra de la alsada, llargaria y ample qwue dits plano, y perfil demostren.

Item será de la obligació del assentiste lo contruhir los fonaments per la dita fàbrica en paratge ferm, o que se conciderie sólido per la subsistencia de la fñábrica, y en lo puesto sanyalat, y en cas de no encontrarse terreno ferm, o sólido com va dit, o que les parets o fonaments que forsan se encontrien no sien aptes per carregar la obra, será a carrech del assentista lo construhir dits fonaments deu pams en fondo respecte a la casa y quatre pams per lo corral contantse estos desde lo nivell de la entrada en avall; quedant a cárrech de dit Illustrissim Sr. lo cost o import així de materials, com de mans de mestres, y manobres de que deuran profundisarse mes dits fonaments fins al ferm, o sólido, que se conciderie bastant per la subsistencia de dita fàbrica, y també la excavació necesaria.

Item será obligació del assentiste lo construhir los fonaments de les parets principals de quatre palms de gruix medida cathalana fins al nivell de la entrada, y de allí en amunt fins a la teulada deuran ser de tres pams, y totsas de pedra ordinaria, a excepció de las cantonades, que deuran ser de pedra de fil, y les parets del corral per la part de devant deuran tenir damunt de terra vuit palms de alsada de pedra ordinaria, y sobre esta dis fils de tapia ab ses carenes de rajola, pedra y morté, ab portal y arch en ell de obra cuyta per poderhi entrsar lo carro, posanhi guarda rodes a cada costat, ab la porta guarnida de la ferramenta li correspon, y de barramenta per la part del darrer dividida en dos portes, y portella en la una de elles.

Item será obligació del assentiste fer un portal ab llinda, o arch de pedra picada per a baixar al seller desde la part de fora la csasa collocant en ell la porta corresponent guarnida ab barramenta per la part de darrera y de bona ferramenta com li correspon per la seguritat de la casa, havent de tenir de elevació dit portal nou pams, y mitg, y sinch pams de ample, o de llum.

Item en lo cas, que se concideras per lo impressari que la boveda del selle (que se encuentre en lo recinto de la obra nova fahedora) no fos bastant sólida per sustenir los pilars se han de construhir per lo carregament de les llumeneres y demés de dits obra, será de la obligació de dit Illustrissim Sr. fer construhir las dos pilastras, o pilars fins a rebre la dita boveda.

Item sapie lo assentiste que respecte que la bolta se trobe de obra vella en lo seller no arribe sino fins al un pilar que deu fabricarse en ell, será del cárrech del assentiste lo pasar al piso de ella lo que faltie fins a la paret forana de trebol ben embigat de files de dos pams de distancia de una biga a altra.

Item no obstant que lo paln, y perfil sols demostre que lo nivell del piso de la entrada fins al embigat del trebol deu tenir setse palms de elevaciño, será de la obligació del assentiste elevar un pams mes dit embigat, quedant est ab desset palms de alsada, y llevant un palm de lq elevació que demostra lo perfil per lo segon piso o trebol deixantlo ab la alsada de denou palms.

item será obligació del assentiste embigar los trebols de bigues de tres quarts de gruix, y un pam de alsada, quedant per los costats tres quarts de cara vista, enchafranades segons art, bocellant les de la sala y quartos del primer piso, a excepció de les de la cuyna, posantles a dos pams de una a altra, ab les corresponents llumeneres, posant en la teulada dos cavalls necessaris, y enllatantla ab llata quadrada per canal.

Item será obligació del assentiste construir una finestra de pedra picada com las demns de la obra de quatre pams de ample, y sinch y mitg dalt sobre la porta forana del seller afi de tenir ventilació y correspondencia ab la altra finestra de la botiga, collocant en las dos finestras las reixas que se li entregaran.

Item será obligació del assentiste fer totes les cantonades de dita casa y totes les finestres del primer piso, com també la porta principal de pedra de fil picada, atallantada ab tallant de dens de la millor se trobie en lo terreno segons demostra lo plan y perfil.

Item será de la obligació del assentiste lo fer la escala del primer piso de pedra de vuit pams de ample essent cada graho de una pessa ab bossell ab la estesa que pugue tenir segons lo terreno, y del primer piso un amunt deurá ser de sis palms de ample obra cuyta ab barroteres.

Item será de la elecció de assentiste lo fer les tre arcades del corral de pedra, o de mahó de punta.

Item deurá fer les quatre portalades de les portes dels quartos igual a nivell ab sos marchs de fusta tenint de alsada deu pams, y mitg y sinch pams, y mitgs de ample; y la porta de entrar a la sala ab son march de onse palms de alsada, y sis palms de ample, y la del balcó de tretse palms de alt, y set palms de ample.

Item será de sa obligació posar tres frontisses en cada una porta ab son bastiport, pany y clau, ab falleva dalt y baix segons li corresponga en cada porta, y dos frontisses en cada una de les finestres, y porticons, o finestrons.

Item deurá fer un march de ges, al alcovat ressaltat a la italiana.

Item deurá fer una finestra a cada costat de la chimenea de les calfapanches ab bastiments portes y panys de cop.

Item deurá fer la llosa del palco de tres pams de bolada y deu pams de llarch, posanthi lo balcó de ferro tot a ses costes.

Item deurá fer una finestra de mitja porta al envá de la cuyna al menjado, y construir en la cuyna uns fogos de dos forats com se acostume ab lo demás necessari, ab una ayguera de pedra regular.

Item deurá fer lo barandat de la escala a la capuchina, y en cas de esclerse fer de balustres tornejats fins al primer piso se pagarà per dit Illustrisim Sr. son major valor, o import.

Item deurá fer lo assentiste les parets de la entrada, que correspon a la botiga de mahó de pla, y esta enrajolada de cayrons de pam, y quart en quadro.

Item deurá fer lo assentiste una porta per a entrada a la botiga ab dos mitges portes y altra porta mes petita per baixar al celler, y altra porta per lo corral, una per a entrar a la establica, y altra al corral badivol, esta ab son bastiment, y les dos de deu pams de alsada de llum, y de ample corresponet totes guarnides per darrere y ab la ferramenta corresponent.

item será de la obligació del assentista lo fer las finestras foranes a les parets principals del segons piso de sinch pams de ample, y set de alsada ab barramenta per darrera, y llisas per davant ab sos bastiments, y dos galses en totas les foranes.

Item será de la obligació del assentista lo fer los pilars de pedra desbastada.

Item será de la obligació del assentista lo terraguijar y allisar tota la casa a excepció de la esgorfa, estable, y corral y deurá ser rebostat, y en cas de conciderarse per dit illustrissim Sr. son Prior més útil, o millor lo blanquejar de guix blanc tot lo primer piso a excepció de la cuyna dega satisfacer dit Sr. Gran Prior son major import, y en cas de no poderse convenir dega deixarse en mans de un sol expert.

Item será de la obligació del assentiste fer los tabichs de la part de la cuyna de rajola doblada, y en la esgorfa se deuran fer tres graners de deu a dotse pams de llarch, y alsada sinch palms de rajola doble per posar llegums.

Item lo assentista podrá valerse de tota la pedra se trobe en lo castell reservant empero la boveda del castll, y prasó, y en cas de necesitar lo impressari de la dita boveda, y presons per magatsem se li concediran.

Item sapie lo assentiste que en qualsevol asta tota la obra tindrà llibertat lo Illustrissim Sr. Prior de fer visurar aquella per experts nomenadors un per cada part, y en cas de discordia un tercer.

Item sapie lo assentiste, que tota la fusta de la obra, y tot lo gasto, e import de ella tant de mestre de casas, fuste, serrallé, y demás fins al cumpliment y perfecció de la mateixa a excepció de les dos reixes sobre expresades, deurá ser a gasto, y carrech del mateix assentiste, y la fusta que empleará en dita obra deurá ser seca, y en manera alguna verda, de manera, que si par est motiu de ser verda se vicies, o se obrissen, o esquardassen les portes, o finestres estará lo assentista obligat a tornarho a fer, y recompondrer, posant fustes, y portes noves.

Item sapie lo assentiste, que per tot lo treball, obres, materials, y demás sobra expressat, y necessari per dita obra, així de fusta com ferramenta y demás a excepció de les reixes, que estes las entregará lo Illustrissim Sr. Gran Prior, se li pagarà tres mil lliures barceloneses esto es mil lliures da present mil lliures a mitja obra, y mil lliuras finida, visurada y aprobada aquella. Y yo dit Joseph Roca y Mas procurador dit los presens pactes y convenció y tot lo predit ab lo demás sobre expressat con sinch en dit nom y prometo cumplir sens dilació ni excusa alguna ab refacció y esmena de tots danys, interessos y gastos, per los quals dega estarse al sol jurament o simple paraula per lo que ne obligo en dit nom los bens, reddits, y emoluments de dit mon principal eo de sa Sagrada Religió mobles, e inmobles haguts, y per haver, seus drets forsas y accions suas, renunciant a tot y qualsevol drets, y lley que ajudar puga, y a la que prohibeix la general renunciació. Y lo dit Francisco Santamaría present acceptant dita obligació, y contracta ab los pactes, modo, y forma sobredits, y a tot lo sobredit consentint, convinch, y prometo tenir, cumplir, y observar tot lo en dits pactes contenguts, y en quiscú de ells expressat sens dilació ni excusa alguna ab los salaris de notari, y procurador acostumats, y ab restitució y esmena de tots danys interessos, y gastos per los quals dega estarse al sol jurament o simple paraula. Per seguritat del que dono en fiador, y principals cumplidors a Carlos Angles, mestre de cases de Lleyda present, y a Francisco Garriga, y Joseph Canalda pagesos de Lleyda ausents. Y jo dit Francisco Santamaría com a procurador per estes coses llegalment constituhit y ordenat per dits Garriga y Canalda, segons consta ab acte rebut per lo notari infrascrit lo dia dotse de febré pròxim passat en dit nom, y lo dit Carlos Angles presents acceptant dit carrech de fiadors, y consenim, y prometem en dits noms junts, y a soles tenir cumplir y observar tot lo sobre contengut sens dilació, ni excusa alguna ab refacció, y esmena de tots danys, salaris interessos, y gastos. Per lo que tant jo dit Santamaría en nom propri com en lo de procurador sobre dit ne obligo ma persona y bens, y las personas, y bens de dit Garriga, y Canalda fiadors sobredits, y jo dit Angles ma persona, y bens, y las personas, y bens de quiscu de nosaltres tots junts, y a soles mobles [...] Tot lo que les dites parts en los sobre dits noms otorgam, convenim, prometem, y firmam en dit poble de la Torre de la Meu día, mes y any sobredits present essent per testimonis los Reverents Dn. Anton de Revert

prebere vicari, perpetuo, y Miguel Rufach prebere los dos de la Torre, y Francisco Jover domiciliat en Arbeca.

Joseph Roca i mas notari en dit nom

Francisco Santamaría en dits noms

Carlo Angles fianza

En lo poble de la Torre de la Meu als divuit dias del mes de maig y any del Naixement del Sr. de mil setcens seixanta sinch.

Jo Francisco Santamaría mestre de cases de Lleyda de grat y certa ciencia confesso haver rebut del Dr. Joseph Roca y Mas notari Real de Barcelona, com a Procurador del Illustrisim Sr. Dn. Fr. Francisco de Cahors Gran Prior de Cattelunya present la quantitat de mil lliures barcelonesas, y son per la primera paga del asiento o contracta de la fabrica de casa y demás convingut, y estipulat ab acte rebut en poder del notari infrascript lo día present. Lo modo de la paga de ditas mil lliuras es que aquelles confesso rebre en diner comptant realment y de fet en presencia del notari y testimonis infrascripts. Y així renunciant a tota excepció y dret, firmo la present apoca dia mes, y any sobre dits presents essent per testimonis Francisco Jover pages de Arbeca, y Joseph Castella pages de Tiana.

Francisco Santamaría

EDITA

PATROCINA

